

Na pomezí formálního a neformálního vzdělávání

Potenciál muzejní edukace pro školní skupiny a spolupráci muzejních pedagogů s učiteli

LUCIE JAGOŠOVÁ

Abstrakt: Muzea vědecky zpracovávají, dokumentují a zprostředkovávají historii i současnost vývoje přírody, člověka a lidské společnosti a zastřešují veškeré oblasti i obory působení člověka, od zaměření přírodovědného přes technické až po humanitní. Svým návštěvníkům zprostředkovávají obory a témata za efektivního využití atraktivních sbírkových předmětů či jejich substitutů a s ohledem na posilování vztahu návštěvníků k regionu a místnímu kulturnímu, technickému a přírodnímu dědictví. Edukační činnosti naplňují potenciál optimálního, podnětného prostředí pro neformální vzdělávání, které pracuje s aktivizací návštěvníků, principem názornosti, hands-on přístupem, učením se z exponátů, autenticitou, zážitkovostí a prvky edutainmentu. Nabízejí různorodé formáty edukačních programů a didaktických prostředků pro různé cílové skupiny, k nimž patří děti, dospělí, senioři, rodiny, návštěvníci se speciálními potřebami, ale tradičně také školy a další organizace, které pracují s dětmi a mládeží. Náhledem do edukace v různorodém prostředí můžeme nacházet určité paralely, ale i specifické odlišnosti v profesních kompetencích muzejních pedagogů a učitelů, které mohou přispět k vzájemnému obohacování při jejich spolupráci.

Klíčová slova: neformální vzdělávání, učení v muzeu, muzejní pedagogika, muzejní pedagog.

ÚVOD

Současné různorodé přístupy ve vzdělávání a učení spojuje koncept celoživotního vzdělávání a učení, který staví na kontinuálním procesu získávání a rozvoje vědomostí, intelektových schopností a praktických dovedností v průběhu celého života. Zahrnuje povinnou školní docházku, další vzdělávání, nejruznější rekvalifikace, kurzy atd. a na jeho realizaci se podílí řada organizací. Směřuje k připravenosti člověka

učit se i mimo organizovaný rámec, tedy k učení při práci, v neformálním prostředí, doma nebo v kulturních institucích. Vedle odborného a profesního vzdělávání a učení podporuje rozvoj občanských kompetencí (vytváří širší předpoklady pro kultivaci člověka jako občana) a zájmové činnosti (kultivuje člověka na základě jeho individuálních zájmů a umožňuje mu seberealizaci ve volném čase).

Mezi kulturními institucemi, které různým cílovým skupinám, včetně škol-

ních skupin, dlouhodobě nabízejí podporu vzdělávání a formálního i neformálního učení, mají své nezastupitelné místo muzea. Stejně jako další vzdělávací, kulturní a paměťové instituce podporují právo všech občanů na přístup ke vzdělávání a participují na jeho pojetí jako celoživotního procesu. Ten zahrnuje jak organizované formy, tak individuální i spontánní učení. V souvislosti se vzděláváním se používají různé přívlasky (např. formální, neformální, informální), které odrážejí přesvědčení, že škola není jediným relevantním činitelem vzdělávacího systému, že je naopak jedním z článků širokospektrého řetězce nabízených vzdělávacích příležitostí (Tišliar, Mažárová & Jagošová, 2019, s. 41; Muzejní edukátor, 2019, s. 69–70, 214).

V centru muzejní edukace stojí specifické edukační procesy, které probíhají v muzeu nebo ve vazbě na ně. Muzejní edukací se zabývá muzejní pedagogika, kterou chápeme jako sociální vědu – moderní interdisciplinární obor, který vychází především z podnětů muzeologie a pedagogiky a má úzké vazby s celou řadou zejména kulturních, humanitních a sociálních, ale stejně tak i přírodních a technických věd. Představuje obor intenzivně spojující zájmy muzea (uchování a vědecké zpracování hmotných a nehmotných dokladů vývoje) se zájmy návštěvníků (poznání a porozumění tomuto vývoji; Tišliar, 2017). Ve spojení s návštěvníky jsou muzea vnímána jako edukační instituce, turisticky atraktivní destinace, ale i rekreativní prostředí, kam lidé přicházejí relaxovat, načerpat energii a zlepšovat svou duševní a fyzickou kondici (Wasmer An-

drews, 2010). Pokrývají široké spektrum návštěvnické veřejnosti, jejich oborových a tematických preferencí i motivací k návštěvě, stejně jako podobu její organizovanosti, která zastřešuje oblasti formálního, neformálního a informálního vzdělávání. Tradiční institucionální spojení v oblasti muzejní edukace nacházíme mezi muzeem a školou. Článek vymezí formální a neformální vzdělávání v muzejním kontextu, nastíní potenciál učení v muzeu pro školní skupiny i paralely mezi oběma profesemi edukačních pracovníků ve škole a muzeu a přehledově zpracuje ohlasy spolupráce muzeí se školami v odborné literatuře a empirickém výzkumu.

FORMÁLNÍ A NEFORMÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V MUZEJNÍM KONTEXTU

Sféra kulturního dědictví představuje soubor hmotných a nehmotných dokumentů spojených s činností a životem člověka, dokumentujících vývoj lidské společnosti od nejstarších dob až do současnosti. Je dokladem vlastní kulturní identity a současně reprezentace vůči jiným společenstvím a představuje systém hodnot, kulturních prvků, norem i vzorů minulých generací odevzdávaných generacím budoucím. Zajišťuje generační transmissi, jíž se v dané společnosti zabezpečuje kulturní kontinuita. Generační transmise podléhá selekci kulturních prvků a hodnot, hledání nových kulturních kontextů, které se zpravidla následně odrážejí i v kulturních strategiích a kulturní politice. Nemovitou

část kulturního dědictví představuje památkový fond, tvořený nemovitými památkami **in situ** (hrady, zámky, sakrální stavby, památky lidové architektury, technické památky apod.), při vyšší koncentraci utvářející památkové rezervace či památkové zóny (zvláštní kategorii tvoří památky a památková území zapsané na Seznamu světového dědictví UNESCO). Specifickou složkou kulturního dědictví je archeologické dědictví (archeologická naleziště a archeologické nálezy). Movité kulturní dědictví uchovávají a prezentují památkové instituce, knihovny, archivy a muzea, instituce fondové, jejichž základ uchovávaného dědictví tvoří fond. Muzea uchovávají sbírkový fond tvořený jednotlivostmi, kolekcemi, soubory a celky podle vědních oborů, v nichž převažuje (in fondo) trojrozměrný hmotný pramen dokumentující vývoj společnosti i přírody. Na rozdíl od knihoven a archivů kladou muzea důraz při zpřístupňování sbírkových předmětů na výstavní a prezentační činnost (Tišliar, Černušák & Loskotová, 2019, s. 10–12).

Muzeum svým edukačním působením prostupuje formálním, neformálním a informálním vzděláváním. Vyplyvá to ze samotného charakteru muzea, které pro širokou veřejnost připravuje expozice a výstavy a prezentuje exponáty, jež jsou ze své podstaty nositeli informací a zdrojem vědění. Poznání získané v muzeu může později motivujícím způsobem vstupovat do celého průběhu života návštěvníka a stát se podnětem k dalšímu vzdělávání. Muzeum jako samostatný edukační činitel zasahuje především do oblasti neformálního a informálního vzdělávání (srov. Scre-

ven, 2002). Do vzdělávání formálního, kde se v současnosti edukační potenciál muzea realizuje nejhojněji, vstupuje obvykle jako partner formálních vzdělávacích institucí. Výsledky vzdělávacích aktivit vedených odbornými lektory leží na pomezí formálního a neformálního vzdělávání, zvláště pokud probíhají ve spolupráci se školami. Pojem neformální vzdělávání v sobě obsahuje negaci vzdělávání formálního, které běžně spojujeme s institucí školy (srov. Šobáňová, 2012, s. 26–28, 42). Rozšířené formy edukačních programů (zejména k výstavním tématům k regionální historii či přírodním vědám) modelované pro jednotlivé stupně škol v souladu s rámcovými vzdělávacími programy, vytvářené v kooperaci s konkrétní školou/učitelem a pro dobu školního vyučování, tendují více do formálního vzdělávání a pro svou názornost a autenticitu se stávají její vítanou součástí.

Neformálním vzděláváním rozumíme dobrovolné vzdělávací aktivity realizované mimo školní vyučování, ve volném čase návštěvníků, při kterých se zpravidla uplatňují jiné metody nebo přístupy k návštěvníkům či vzdělávacímu obsahu, zábavnější, aktivizující (srov. Pešková, 2017). Význam neformálního vzdělávání narůstá a v muzejním prostředí postupně dochází k větší „formalizaci“ aktivit v podobě propojení se vzděláváním formálním anebo ve smyslu uznávání jeho výsledků (např. akreditované kurzy pro dospělé návštěvníky, muzejníky či učitele; srov. Šobáňová, 2012, s. 28). Do sféry neformálního vzdělávání se muzea zapojují organizovanými doprovodnými akcemi, jako jsou

muzejní noci s programem, komentované prohlídky, edukační programy pro veřejnost, dílny v muzeu, příměstské tábory, zájmové kroužky při muzeu atd. Podobné programy se zaměřují na dětské publikum, rodiny s dětmi nebo seniory (srov. Muzejní edukátor, 2019, s. 70–71), může jít i o vzdělávací nabídku využitelnou na trhu práce a v dalším profesním rozvoji účastníků. Dospělí návštěvníci využívají např. specializované muzejní kurzy a workshopy rozvíjející znalosti z konkrétního oboru, jemuž se muzeum věnuje, nebo z oblasti praktické činnosti pracovníků muzea (kupř. k řemeslům a technologii výroby, konzervování-restaurování), popularizační přednášky anebo zapojení do muzejních klubů podle zaměření muzea a zastoupených oborů (obvykle v souladu s vlastní profesí anebo hloubkovými volnočasovými zájmy). Specifickou klientelou neformálního vzdělávání mohou být učitelé, k nimž muzea směřují svou edukační nabídku zejména ke zprostředkování vzdělávacího obsahu za využití muzejních sbírek a k metodickým seminářům (např. k organizaci přírodovědných seminářů pro učitele a terénních vycházek Jagošová & Kirsch, 2018, s. 79–80). Takovýto formát muzejní edukace je převážně neformální a dobrovolný a návštěvník má právo vlastní volby, zda se rozhodne pro účast a jaké přínosy očekává.

Jednou z nejčastějších forem neformálního vzdělávání a současně jednou z nejméně zkoumaných, zejména pokud jde o pochopení role muzejního pedagoga pro neformální vzdělávání, je podle amerického autorského kolektivu Taylor, Neil-

lová & Banz (2008, s. 19–22) muzejní vzdělávání dospělých návštěvníků. Neformální vzdělávání v muzeu bylo historicky popisováno jako zaměřené na návštěvníky (nehierarchický vztah mezi lektorem a návštěvníkem), méně strukturované, více zaměřené na současnost, spolupracující a reagující na lokalizované potřeby. Výzkum zaměřený především na cílovou skupinu dospělých návštěvníků však zjistil, že neformální vzdělávání je mnohem více strukturované a orientované na zprostředkovatele, než se dříve předpokládalo. V muzejní edukaci se navíc objevují problémy, které se ve formálním vzdělávacím prostředí až do takové míry nevyskytují. Například lektorům se často nedostává adekvátního systematického školení, pracují na dobrovolné bázi a jsou vybíráni především pro svou odbornost v obsahu vzdělávání. Účast návštěvníků je dobrovolná (mohou přicházet a odcházet, jak se jim líbí), je mezi nimi často vysoký stupeň heterogenity (např. věk, vzdělání, kulturní kompetence) a muzejní zkušenosti často spočívají v účasti na jednorázových akcích s nízkou příležitostí pro budování smysluplných vazeb s účastníky. Ke klíčovým rizikům v neformálním prostředí patří rozptylování a zajištění bezpečnosti, zejména ve veřejných nebo přírodních lokalitách (srov. s výzkumem neformálního vzdělávání v britském muzejním prostředí a různými cílovými skupinami; viz Elwick, 2013).

Muzea jako instituce, které vědecky zpracovávají, dokumentují a zprostředkovávají historii i současnost vývoje přírody, člověka a lidské společnosti, zastřešují veškeré oblasti i obory působení člověka,

od zaměření přírodovědného přes technické až po humanitní. Analogicky pak mohou v neformálním vzdělávání zprostředkovávat jednotlivé odborné sféry za využití atraktivních sbírkových předmětů či jejich substitutů a s přihlédnutím k podpoře vztahu návštěvníků k regionu a místnímu kulturnímu, technickému a přírodnímu dědictví. Jednotlivé vědecké disciplíny nebo specializace muzeí (např. muzea v přírodě, technická muzea, umělecko-průmyslová muzea) či zaměření na určitá specifická témata anebo prezentace památkových objektů in situ vnášejí do edukačního procesu neformálního vzdělávání nejen obohacení v oblasti kognitivní, ale sledují také další cíle, např. v oblasti práce s emocemi, žebříčkem hodnot a postoji k prezentovaným tématům. Ke skloňovaným tématům patří **dynamic-
ký vztah mezi vědou a edukací**, resp. snahy o funkční propojení obou těchto složek při muzejním vzdělávání. V muzejní praxi se funkčnost tohoto propojení projevuje koncipováním srozumitelných a divácky atraktivních výstav a expozic, specializovaných edukačních programů pro školní či jiné skupiny, popularizujících tematických přednášek a dalších doprovodných programů a kulturních akcí pro veřejnost, které současně nerezignují na dodržování didaktických zásad vědeckosti, názornosti, spojování teorie s praxí atd. Rolí muzejní edukace je zprostředkování vzdělávacího obsahu vědeckých disciplín a usilování o interpretaci výsledků vědeckého výzkumu adekvátně psychologickému vývoji a vzdělání různorodého muzejního publika. Tím dochází k posilování kulturních kompe-

tencí návštěvníků a jejich vztahu ke kulturně-historickému dědictví a porozumění lokálnímu a regionálnímu vývoji přírody, techniky a lidské společnosti (Jagošová & Kirsch, 2018, s. 7). Optikou některých vědeckých disciplín v muzeu lze prostřednictvím oborových sbírek pracovat převážně s vizuálně atraktivními či emocionalitu podněcujícími exponáty (např. výtvarné umění); naopak řada jiných oborů je přesvědčena, že se potýká s „neatraktivními“, ke klasické muzejní prezentaci (didakticky) nepřilíš vhodnými či problematicky uchovávatelnými (na manipulaci náchylnými nebo neuchovatelnými), příp. technicky nefunkčními reprezentanty vědeckého poznání. Důležitou roli hraje také schopnost využít didaktický potenciál substitutů (např. modely, makety, odlátky, 3D tisky) a specifických didaktických pomůcek a používat atraktivní, srozumitelné a návštěvníky vítané nové formy muzejní prezentace a popularizace výsledků vědeckého výzkumu v muzeích (tamtéž, s. 120).

POTENCIÁL MUZEJNÍ EDUKACE (NEJEN) PRO ŠKOLY

Učení v muzeu podle J. Doddové (2014) představuje učení neformální, flexibilní, otevřené, bez stanovených či požadovaných vzdělávacích cílů nebo dohodnutých výsledků, kdy uživatelé si nastavují vlastní standardy a programy pro učení, avšak učení v muzeu je pro ně velmi důležité. Výstupy z učení, jsou-li srovnávány s učением v rámci formálního vzdělávání, jsou specifické v tom, že nedochází k posuzování a hodnocení účastníků, neměří

se jednotlivců. U učení v muzeu je obtížné určit, kdy je ukončeno (provázanost se školním vzděláváním), a kdy vůbec je optimální jej měřit a kým (muzejním pedagogem?, učitelem?).

Základem komunikace mezi muzeem a návštěvníky a současně důvodem návštěvy muzeí je **ostenze**, vystavování a ukazování originálních sbírkových předmětů, exponátů (Jagošová, Jůva & Mrázová, 2010, s. 210–211). Sbírkové předměty jako autentičtí nositelé řady kulturních hodnot jsou nenahraditelným zdrojem specifického poznání (Biedermann, 2015) podle typu muzea a jeho sbírek a v různých rovinách kognitivní, percepční, emocionální, sociální a vztahově-postojové působnosti. Osvojování poznatků v muzeu nespočívá v pouhé recepci izolovaných vizuálních a smyslových podnětů a pojmů, kterými jsou doprovázeny exponáty na popiskách, informačních panelech apod., ale jejich usoustavnění, kterému pomáhá vhodně uplatňovaný muzejně-výstavní jazyk a opuštění představy univerzálního typu návštěvníka, který ve skutečnosti neexistuje (srov. Schweibenz & Wintzerith, 2018). Mezi nejčastěji uváděné didaktické metody a přístupy v muzeu se řadí **objektové učení, konstruktivismus, kritické myšlení, artefiletika, dramatická výchova** a další, které v muzejním prostředí mohou rozvíjet a obohacovat edukační procesy (Tišliar et al., 2019, s. 43–45; srov. Jagošová et al., 2010, s. 224).

Mnohé instituce neformálního vzdělávání, muzea nevyjímaje, se snaží zahrnout do svého programu edukativní zábavu, aby zvýšily svou přitažlivost pro návštěv-

níky (srov. Pešková, 2017). K přednostem **edutainmentu** patří poskytování prostoru pro odhalování souvislostí, experimentování a přemýšlení, aktivita a kreativita podporující učební proces, volitelnost tempa, pořadí a vlastního rozhodování v edukačním procesu, kombinování hry a učení jako motivace k samostatnému učení, udržování pozornosti díky různým prostředkům vnímání, vyváženost podílů hry a učení a atraktivita pro učícího se (Tišliar et al., 2019, s. 64; Muzejní edukátor, 2019, s. 215–216). Tendence muzeí ke zvyšování atraktivity výstav a expozic pro návštěvníky vede také k **hands-on přístupu**, který umožňuje dotýkat se k tomu vhodných exponátů (či duplikátů, kopií, modelů) nebo s nimi více interagovat. Příležitost zkoušet je a manipulovat s nimi představuje lákavější a účinnější způsob poznávání, než je prosté prohlížení předmětů. Pro celkové posílení efektivity muzejního vzdělávání je usilováno o zprostředkování **optimálního prožitku**, pozitivního duševního stavu, kdy vykonávané činnosti návštěvníka baví a jsou doprovázeny pocitem spontánní radosti a zaujetí (Jagošová et al., 2010, s. 216–219).

Edukační programy kromě samotných prostor muzeí nebo bezprostředního okolí probíhají též mimo jeho prostory (outreach programy), v návaznosti na výstavní či jinou prezentační formu nebo jako samostatný produkt. Běžně jsou muzeí nabízeny také **putovní projekty** výstav (do jiných muzeí, škol, domovů pro seniory apod.), včetně edukačních programů. Mezi nejčastěji realizované **formy muzejní edukace** patří už od počátků muzejnictví **přednášky**, které

se vedle **komentovaných prohlídek a besed** řadí k teoretickým programům založeným na frontálním monologickém výkladu, s případnými aktivizujícími, interaktivními prvky. K dalším formám patří doprovodné akce jako muzejní noci, **animační programy** pro veřejnost, **kurzy, workshopy, příměstské tábory, zájmové kroužky** při muzeu, **exkurze** a tematické vycházky, zvláštní edukační programy. Mezi **novými formáty edukačních programů** se objevují šifrovací hry nebo únikové hry v muzeu. Individuální formou muzejní edukace může být **práce s nadanými žáky** v muzeu (Tišliar et al., 2019, s. 46–47). Stále se rozšiřující oblast volného času mimo vyučování a mimo školu přivádí do muzea školní družiny, táborníky, školní výlety, dětské organizace a zájmové kroužky. Muzejní edukace probíhá i formou outreach programů – např. výstavní činnost a edukační programy ve školách, muzejní klub pro žáky pod vedením kurátora, organizace prázdninových táborů (Muzejní edukátor, 2019, s. 227).

Ve výstavní a edukační činnosti muzeí se mezi obvyklými didaktickými prostředky využívají zvukové a audiovizuální záznamy, čichové podněty, fotografie, mapy, statické i funkční modely, počítačové kiosky s dotykovými displeji, tablety, dataprojektory, interaktivní tabule. K didaktickým prostředkům se řadí i **substituty**, které se při muzejní edukaci často využívají, protože originální exponát je nedostupný anebo náchylný k poškození, a **didaktické exponáty** v expozici či výstavě sloužící k objasnění nějaké kulturní, technické nebo přírodní skutečnosti. Stabilně se v muzeu využívají **textové pomůcky**, k pochopení

expozice a osvojování vědomostí o exponátech. Vedle klasických textových průvodců a výstavních katalogů se těší oblibě **pracovní listy** (Mrázová, 2013) a **muzejní kufřík** (Mertová, 2016), soubor didaktických pomůcek (substituty, didaktické hry, speciální materiály jako průvodce, katalog, pracovní list, CD ROM) určený k organizovanému učení nebo jako samoobslužná pomůcka do výstavy anebo jako součást edukačního programu. **Didaktické prostředky na bázi nových technologií** zahrnují využívání mobilních technologií pro edukační účely, interaktivní průvodce, didaktické aplikace a samotné webové prostředí, např. e-learningové portály, informační a vzdělávací databáze (Tišliar et al., 2019, s. 49).

PARALELY PROFESY MUZEJNÍHO PEDAGOGA A UČITELE JAKO POTENCIÁL PRO VZÁJEMNOU SPOLUPRÁCI MUZEÍ SE ŠKOLAMI

Muzejní pedagog (vymezení profese viz Muzejní edukátor, 2006–2014, 2020) pracuje s širokou a různorodou škálou muzejního publika, individuálními návštěvami (např. talentovaní žáci) i organizovanými skupinami, dětmi a mládeží, školními skupinami, dospělými, seniory, osobami se speciálními vzdělávacími potřebami, rodinami (Woolard, 2009; srov. Jagošová, Kirsch et al., 2016). Podporuje mezigenerační učení v muzeu, rozvíjí vazby s místní komunitou i lokálně působícími organizacemi a subjekty. Návštěvníkům se věnuje přímo při realizaci edukačního

programu nebo zprostředkovaně, např. vhodně didakticky uchopenými výstavami nebo skrze samoobslužné didaktické pomůcky ve výstavě. Edukační potenciál naplňuje aktivitami přímo v muzeu nebo mimo jeho prostory, např. ve školách, domovech pro seniory. Pomáhá rozvíjet vztah veřejnosti ke kulturně-historickému dědictví, podporuje výuku regionálních dějin a vytváření vztahu mezi návštěvníky a muzejními sbírkami. Spoluprací s dalšími odbornými profesemi v muzeu usiluje o naplňování konceptu inkluzivního, společensky přínosného muzea (Tišliar et al., 2019, s. 42–43; srov. Talboys, 2011; Stuchlíková, 2012).

Mezi odborné praktické dovednosti muzejního pedagoga patří především orientace v aktuálním muzejněpedagogickém dění doma i v zahraničí, schopnost sestavit edukační koncepci muzea, formulovat edukační cíle a ovládat didaktickou analýzu vzdělávacího obsahu expozic a výstav ve vztahu k cílovým skupinám návštěvníků, sestavovat a plánovat edukační či doprovodný kulturní program, užívat vhodné muzejnědidaktické metody v muzejní praxi, aktivně vést edukační či jiné doprovodné kulturní programy (více Mažárová, 2018), vytvářet metodické listy k edukačnímu programu či doprovodnému didaktickému materiálu a připravovat doprovodné muzejnědidaktické materiály a pomůcky (např. pracovní listy, muzejní kufříky), koordinovat činnost průvodců, lektorů a kustodů, evaluovat všechny typy edukačních aktivit v muzeu atd. Profesionální kompetence posiluje zdokonalováním komunikačních a lektorských doved-

ností s jednotlivými cílovými skupinami podle věku nebo specifických vzdělávacích potřeb, stejně jako uplatňováním obecně platných zásad, kterými uzpůsobuje prostředí muzea jako edukačně podnětné. Neopomíná specifika komunikace s návštěvníky s problémovým chováním a možné krizové a konfliktní situace, které se mohou v muzejní praxi vyskytnout (Jagošová & Králová, 2017; Talboys, 2011; Tran & King, 2007; Williams, 1989).

Školní skupiny, které pro muzea představují z hlediska tradice i frekvence návštěv významnou návštěvnickou skupinu (ať už v rámci vyučování, anebo odpoledního zájmového vzdělávání), odrážejí jak obecné principy vzdělávání, tak i jejich systemizaci do jednotlivých stupňů formálního vzdělávání a jim odpovídajících rámcových vzdělávacích programů, jejichž znalost je pro muzejního pedagoga nezbytná. Z didaktického hlediska má muzejní edukace další důležité rysy, jako je obvyklá absence kontinuity při práci s návštěvníkem muzea, často nehomogenní skladba návštěvnických skupin a ze strany návštěvníka také dobrovolnost, neformálnost této edukace. Edukační aktivity muzea však mohou náležet i do oblasti formálního vzdělávání, kde již specifikum dobrovolnosti schází (Šobáňová, 2012, s. 131; srov. Zenetou, 1996).

Výkon povolání muzejního pedagoga, analogicky s učitelskou profesí, vyžaduje disponování řadou měkkých a obecných kompetencí (Jagošová & Králová, 2017). Mezi oběma profesemi nacházíme více paralel, např. negativnější vnímání prestiže svého povolání, než přináší všeobecné

mínění, nerovnoměrné zastoupení mužů a žen na uvedeném pracovním postu, psychická zátěž a stres spojené s výkonem povolání nebo prolínání některých profesních nároků a pedagogických kompetencí, schopností a dovedností v obou profesích (Jagošová, 2015, s. 40; Tran & King, 2007; Vašutová, 2004). V prostředí muzeí vykazují podmínky pro práci jednotlivých edukačních pracovníků až diametrální odlišnosti oproti poměrně přehledně definované roli, cílové skupině, šíři pracovních aktivit a podmínkám pro učitelkou práci. Zejména u centrálních muzeí edukační služby zajišťují specializovaná edukační oddělení a aktivity pro široké spektrum návštěvníků, nežádka za kooperace se zástupci vědních oborů v muzeích, zahrnují od interaktivních výstav přes edukační programy pro školy, terénní exkurze až např. k akreditovaným vzdělávacím programům pro učitele. Obvykleji nacházíme na edukačním postu v muzeu jediného pracovníka, nezvyklá není ani situace kumulovaných pracovních míst spojujících odbornou disciplínu a edukaci, anebo absenci pracovníka pro edukaci v instituci – zejména u „malých muzeí“ – kompenzuje jinak profilovaný zaměstnanec (více viz výzkum Jagošové & Králové, 2017; srov. Jagošová & Kirsch, 2018, s. 120).

Pojítka edukačních profesí v muzeu a ve škole může mít základ už ve vysokoškolském studiu, kde v přípravě muzejních pedagogů nechybějí pedagogicko-psychologické základy, stejně jako proniknutí do specifik spolupráce muzeí se školami, včetně nezbytné znalosti rámcových vzdělávacích programů. Stejně tak najdeme

kurikulum profesní přípravy budoucích učitelů obohacené o reflexi muzejní pedagogiky a seznámení s potenciálem, který pro školní výuku může muzejní prostředí se sbírkovými předměty přinášet (viz přehledová studie Šebek, 2017). Existuje i koncept kurikula, kde je příprava pedagogů univerzálněji nasměrována jak do školního prostředí, tak do muzejní/galerijní praxe (Jagošová, 2020). Vzájemnými vazbami muzejních pedagogů a učitelů je možné na obou stranách eliminovat neznalosti specifík muzejní a školní edukace a potenciálu práce s cílovými skupinami v různých edukačních prostředích. V edukačním procesu neformálního vzdělávání tak lze předcházet jak nežádoucí intuitivnosti či absolutizaci empirické báze, tak nepochopení a nedostačujícímu respektu ke specifikům sbírkových předmětů v kontextu prezentovaných oborů a témat.

OHLYS SPOLUPRÁCE MUZEÍ SE ŠKOLAMI V ODBORNÉ LITERAURE: TEORETICKÉ PRÁCE, EMPIRICKÝ VÝZKUM A REFLEXE PRAXE

Ve druhé polovině 20. století tendovala muzea při prezentaci svého edukačního potenciálu a možných dopadů vzdělávání v muzeu na návštěvníka spíše ke statistickému vykazování počtu realizovaných edukačních programů a skupin (zejména školních), které se programů účastnily. Formát opakujících se seminářů pro odbornou veřejnost s publikačním výstupem formou sborníku bezesporu přispěl k podpoře a rozvoji systematické spolupráce

muzejníků s učiteli, stejně jako ke vnímání školních skupin jako klíčové klientely muzeí (např. Muzeum a škola, 1961; Turková, 1965; Špét, 1968, 1971, 1976; Spolupráce muzeí a galerií, 1978; Zhoř, 1984; Landoová, 1987). První systematictější výzkumné úsilí v oblasti muzejní edukace, spjaté především se školními skupinami, se váže až k polovině šedesátých let 20. století (Suk, 1966, 1968, 1970). Paralelně nacházíme odezvu také v akademickém prostředí na muzeologických pracovištích (Brno, Praha), kde vznikaly závěrečné práce věnující pozornost edukačnímu potenciálu muzea pro školy prostřednictvím kazuistik vybraných muzeí (Archiv Masarykovy univerzity; Archiv Národního muzea). Teprve v posledních dekádách – v návaznosti na předchozí tradici (např. zlínské konference Muzeum a škola, činnost profesních organizací; viz např. Vachková, 2019) a především vlivem zahraniční odborné literatury a stáží – nachází v odborné komunitě prostor problematika efektů učení v muzeu a tím i specifických nástrojů, které je zkoumají.

Aktuální praxe se v rámci spolupráce se školami zaměřuje především na didaktickou kvalitu edukace a hledání individuálních strategií k účinnému zprostředkování nabídky pro školy. Metodické příručky z posledních let jsou orientované převážně dovnitř komunity muzejních pedagogů, k podpoře a rozvoji jejich odborných kompetencí. Zprostředkování metodických postupů a „dobré praxe“ ke spolupráci muzea a školy se dlouhodobě věnují Jitka Králová a Iva Vachková, které také stojí za vznikem Pracovní skupiny pro spolupráci mezi mu-

zeem a školou při Komisi pro práci s veřejností a muzejní pedagogiku (Asociace muzeí a galerií ČR), pořádající od roku 2017 pravidelné semináře Muzeum škoře – škola muzeu. Informační výměnu, využitelnou pro muzea i školy, umožňuje od roku 2015 Centrální portál edukačních aktivit muzeí a galerií Muzeoedu (muzeoedu.cz), který spravuje Metodické centrum muzejní pedagogiky. Prezentuje a propaguje edukační aktivity muzeí ve strukturované formě, která vychází z obsahu rámcových vzdělávacích programů. Školy mohou z nabídky edukačních aktivit více než 60 muzeí, galerií a jiných institucí poskytujících edukační programy v České republice vyhledávat podle obsahu RVP, místa a termínu.

Odborná literatura obrací svou pozornost především k tématům vzdělávacího obsahu v muzejní edukaci a jeho didaktické znalosti (např. Šobáňová et al., 2015) a také na specifika oborových didaktik v muzeu, vázaných na vědní disciplíny působící v muzeu (např. Jagošová & Kirsch, 2018). V obou zmíněných případech je ale problematika nahlížena spíše z pohledu muzea a muzejních profesionálů. Publikovány jsou i práce využitelné přímo pro učitele jako praktické přiblížení potenciálu muzejní edukace pro školní skupiny (Mertová, 2016; Mažárová, 2018; z novějších např. Tišliar et al., 2019). Vedle toho vznikají přehledové práce reflektující zahraniční stav bádání (např. Jiroutová, 2014). Výzkumy a evaluační procesy jsou realizovány v současné muzejní praxi spíše na individualizované bázi a pro interní účely, tedy nejčastěji jejich závěry zůstávají v rámci zkoumané instituce. Jejich

publikování probíhá zřídka, s výjimkou akademických kvalifikačních prací – např. zkoumání postojů učitelů a žáků k místnímu muzeu (Káčerová, 2007) nebo výukových cílů muzejní edukace v kontextu spolupráce muzea a školy (Horská, 2016) – a reflexe spolupráce muzea a školy jako dílčího tématu monografických prací nebo studií. Situace je příznivější v zahraniční literatuře, kde vznikají dílčí výzkumné studie (např. Tran & King, 2007; Schweibenz & Wintzerith, 2018; předního výzkumného týmu Falk & Dierking, z jejich novějších výzkumných prací např. 2019) nebo případové studie, vydávané často ve specializovaných oborových periodikách jako např. *Journal of Museum Education* (kupř. Downey, Delamatre & Jones, 2007; Taylor & Neill, 2008; Bobick & Hornby, 2013; Ng-He, 2015), ale stejně tak i velké výzkumné projekty.

Na britské akademické půdě (University of Leicester) byl pro celou oblast kulturního dědictví (muzea, knihovny a archivy) vyvinut nástroj pro zkoumání vzdělávacích cílů a přínosů učení v muzeu pro jeho uživatele – tzv. GLO (Generic Learning Outcomes), který sleduje znalosti a porozumění, schopnosti, postoje a hodnoty, radost, inspiraci, kreativitu, aktivitu, chování a pokroky (Dodd, 2014; Graham, 2013). GLO byl vytvořen v rámci projektu Learning Impact Research Project (LIRP) 2001–2004, jehož zadavatelem byla Rada pro muzea, knihovny a archivy, tehdejší strategický orgán pro tento sektor v Anglii. GLO, vytvořený v reakci na potřebu definovat, zachytit a měřit učení v muzeích, knihovnách a archivech, poskytl koncepční rámec pro zachycení

výsledků učení. Podložený sociokulturními a konstruktivistickými teoriemi učení, které popisují učení jako proces aktivního vytváření významů, nebyl GLO navržen k zachycení předem stanovených výsledků učení, ale aby zahrnoval všechny vzdělávací zkušenosti v muzeu (formální i neformální) a všechny typy uživatelů, od „tradičních“ skupin návštěvníků muzeí až po ty, kteří nejsou s muzei obeznámeni. Poté, co byl úspěšně pilotován v řadě muzeí, knihoven a archivů, byl GLO začleněn do širšího programu Rady pro muzea, knihovny a archivy, Inspiring Learning for All (ILFA), strategické iniciativy, která posunula učení do středu zájmu muzeí, knihoven a archivů (Graham, 2013). V letech 2003–2007 byly zrealizovány čtyři národní výzkumné projekty založené na smíšených kvantitativních a kvalitativních výzkumných metodách, jejichž účastníky byla národní a regionální muzea, školy a komunitní skupiny. Data byla nahlížena z různých perspektiv (účastník, facilitátor, klíčové osoby v životě účastníka). Výsledky výzkumu přinesly mj. srovnání rozdílných záměrů (očekávaných efektů), které návštěvou muzea sledují školy a komunitní skupiny (Dodd, 2014). I přes zásadní změny v organizaci a financování pokračovala výzkumná činnost také v letech 2008–2012. Zaměřila se na zjišťování, jak malá a středně velká muzea v Anglii používají GLO jako součást své praxe a jak jej využívají při měření dopadů a evaluace učení (Graham, 2013). Ačkoli je výzkumný model reflektován v zahraniční odborné literatuře i praxi, v českých podmínkách je mimo akademické prostředí dosud poměrně málo známý.

ZÁVĚR

Většina muzejních institucí v současnosti ustupuje od prostého statického vystavování sbírkových předmětů, stejně jako usiluje o získání a udržení stabilní pozice mezi institucemi podílejícími se na vzdělávání a kulturním rozvoji společnosti, podpoře identity a vztahu ke kulturně-historickému dědictví. Potenciál osvojování znalostí i kompetencí z muzejního prostředí a z muzejních sbírkových předmětů ani aplikace didaktických metod typických pro muzea do odlišného edukačního prostředí (např. škola, volnočasová organizace) však nejsou dosud plně využívány. Mísí muzejní edukace, ať už je na ni nahlíženo optikou formálního, neformálního či informálního vzdělávání, je nejen jedince vzdělávat v jednotlivých oborech a tématech podle profilace muzea, ale přispívat k jejich porozumění minulosti i k prevenci rizik v současné společnosti.

Muzejní edukace může učitelům napomoci zprostředkovávat také témata obtížně uchopitelná pro mladé publikum (např. témata těžké historie), stejně jako přibližovat témata blízká svou vazbou k regionu. Učitelům může interakce s muzejními pedagogy a hlubší porozumění potenciálu edukace v muzeích přinášet vedle zprostředkování konkrétních témat také posílení vlastních kompetencí k využívání trojrozměrných předmětů a materiálů s přímou výpovědní hodnotou při edukaci, což v prostředí současného základního a středního školství není, až na výjimky, příliš zvykem. Systematický empirický výzkum vázaný na školní skupiny v muzeu a problematiku spolupráce muzeí se školami obecně má sice své pevné kořeny, ale nadále zůstává doménou především zahraničních badatelů a akademických pracovišť. V české odborné literatuře převažují teoretické a metodické publikace, jsou však vyvažovány silnou reflexí praxe, která je pravidelně diskutována v rámci odborné komunity muzejních pedagogů.

POUŽITÉ ZDROJE

- Archiv Masarykovy univerzity, bývalý fond *Oddělení muzeologie Ústavu archeologie a muzeologie* (převzatý pracovníky univerzitního archivu).
- Archiv Národního muzea, fond *Středisko pro výuku muzeologie* (částečně zpracovaný).
- Biedermann, B. (2015). Theoretische Modelle und aktuelles museales Ausstellungswesen im Spiegel des Theorems der Musealität. *Museologica Brunensia*, 4(2), 33–41.
- Bobick, B., & Hornby, J. (2013). Practical partnerships: strengthening the museum-school relationship. *The Journal of Museum Education*, 38(1), 81–89.
- Dodd, J. (2014). The Generic Learning Outcomes – Measuring Learning Impact in Museums. In *Research Centre for Museums and Galleries (RCMG)*. (Online). Dostupné z <https://le.ac.uk/rcmg/research-archive>
- Downey, S., Delamatre, J., & Jones, J. (2007). Measuring the impact of museum-school programs: findings and implications for practice. *The Journal of Museum Education*, 32(2), 175–187.

- Elwick, A. (2013). *Non-formal Learning in Museums and Galleries*. (PhD. thesis). Newcastle University, School of Arts and Cultures.
- Falk, J. H., & Dierking, L. D. (2019). Reimagining public science education: the role of lifelong free-choice learning. *Disciplinary and Interdisciplinary Science Education Research*, 1, 10.
- Graham, J. (2013). Evidencing the impact of the GLOs 2008–2013. In *Research Centre for Museums and Galleries (RCMG)*. (Online). Dostupné z <https://le.ac.uk/rcmg/research-archive>
- Horská, P. (2016). *Výukové cíle muzejní edukace jako prostředek rozvoje funkční spolupráce školy a muzea*. (Disertační práce). Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- Jagošová, L. (2015). Muzejní pedagog jako (semi)profese. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 3(2), 39–58.
- Jagošová, L. (2020). Muzeologie jako součást kurikula univerzitní a neuniverzitní přípravy muzejních pedagogů. *Studia Historica Nitriensia*, 24(1), 206–220.
- Jagošová, L., Jůva, V., & Mrázová, L. (2010). *Muzejní pedagogika. Metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace*. Brno: Paido.
- Jagošová, L., Kirsch, O. et al. (2016). *Muzejní profese a veřejnost 1. Nástin historie a současnosti vzájemných vztahů muzeí a jejich publika*. (Online). Brno: Masarykova univerzita Dostupné z <https://archo-muzeo.phil.muni.cz>
- Jagošová, L., & Kirsch, O. (Eds.). (2018). *Muzejní profese a veřejnost 2. Reflexe edukačního fenoménu v současné muzejní praxi*. (Online). Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z <https://archo-muzeo.phil.muni.cz>
- Jagošová, L., & Králová, J. (2017). Aktuální kontury profese muzejního pedagoga. Reflexe kvalifikační profilace pracovníků v oblasti muzejní pedagogiky na příkladu Komise pro práci s veřejností a muzejní pedagogiku AMG ČR. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 5(2), 141–153.
- Jiroutová, J. (2014). *Muzejní a galerijní pedagogika pohledem zahraničních odborníků*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Káčerová, E. (2007). *Postoje žáků a učitelů hodonínských základních škol k místnímu muzeu*. (Bakalářská práce). Masarykova univerzita, Ústav archeologie a muzeologie.
- Komise pro práci s veřejností a muzejní pedagogiku. In *Asociace muzeí a galerií České republiky*. (Online). Dostupné z www.muzeoedu.cz
- Landová, J. (Ed.). (1987). Spolupráce muzeí a galerií se školami, výchovnými zařízeními a mládeží. In *Sborník příspěvků z krajské konference muzejních a pedagogických pracovníků v Českých Budějovicích 9. září 1987*. Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích.
- Mertová, S. (2016). *Muzejní kufřík – metodický materiál*. Brno: Moravské zemské muzeum.
- Mažárová, M. (2018). *Lektorské dovednosti v muzeu*. Brno: Moravské zemské muzeum.
- Mrázová, L. (2013). *Tvorba pracovních listů. Metodický materiál*. Brno: Moravské zemské muzeum.

- Muzejní edukátor. (2006–2014). In *Národní soustava kvalifikací*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání. (Online). Dostupné z www.narodnikvalifikace.cz
- Muzejní edukátor: studijní materiál* (2019). (Online). Brno: Moravské zemské muzeum. Dostupné z www.mcmp.cz/fileadmin/user_upload/vzdelavani/STUDIJNI_MATERIAL_2019.pdf
- Muzejní edukátor. (2020). In *Národní soustava povolání*. Praha: MPSV. (Online). Dostupné z <https://nsp.cz>
- Muzeum a škola. (1961). *Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál*. Praha: Národním muzeum.
- Ng-He, C. (2015). Common goals, common core: museums and schools work together. *The Journal of Museum Education*, 40(3), 220–226.
- Pešková, J. (2017). Vzdělávání nebo hra? *Věstník AMG*, 6, 1.
- Screven, C. (2002). Museums and informal education. In *Infed.org: education, community-building and change*. (Online). Dostupné z <https://infed.org/mobi>
- Schweibenz, W., & Wintzerith, S. (2018). The personas method: a tool for communicating data from visitor studies. *Museologica Brunensia*, 7(1), 5–18.
- Spolupráce muzeí a galerií se školami a mládeží. (1978). *Sborník příspěvků z celonárodního aktivu muzejních a pedagogických pracovníků v Teplicích 22.–23. 11. 1977*. Praha, Teplice: Ústřední muzeologický kabinet, Krajské muzeum v Teplicích.
- Stuchlíková, A. (2012). *Profese galerijního pedagoga*. (Disertační práce). Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta.
- Suk, R. (Ed.). (1966). *Výzkum návštěvnosti muzeí I*. Praha: Národní muzeum.
- Suk, R. (Ed.). (1968). *Výzkum návštěvnosti muzeí II*. Praha: Národní muzeum.
- Suk, R. (Ed.). (1970). *Výzkum návštěvnosti muzeí III*. Praha: Národní muzeum.
- Šebek, F. (2017). Výuka muzeologie na veřejných vysokých školách v ČR (rozsah a charakter výuky). *Museologica Brunensia*, 6(2), 80–85.
- Šobáňová, P. (2012). *Muzejní edukace*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Šobáňová, P. et al. (2015). *Vzdělávací obsah v muzejní edukaci*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Špét, J. (1968). Problémy spolupráce muzeí se školami. In *Sborník příspěvků přednesených na semináři v Gottwaldově ve dnech 3.–4. října 1968*. Praha: Národní muzeum.
- Špét, J. (1971). Spolupráce školy a muzea. In *Sborník příspěvků přednesených na semináři v Gottwaldově ve dnech 18.–20. listopadu 1970*. Praha: Národní muzeum.
- Špét, J. (1976). O problematice spolupráce muzea a školy. In *Sborník příspěvků přednesených na 5. semináři o spolupráci muzea a školy v Gottwaldově ve dnech 2.–4. 10. 1974*. Praha: Národní muzeum.
- Talboys, G. K. (2011). *Museum educator's handbook*. Farnham: Ashgate.
- Taylor, E. W., & Neill, A. C. (2008). Museum education: a nonformal education perspective. *The Journal of Museum Education*, 33(1), 23–32.

- Taylor, E. W., Neill, A. C., & Banz, R. (2008). Teaching in situ: nonformal museum education. *The Canadian Journal of Adult Education / La Revue canadienne pour l'étude de l'éducation des adultes*, 21(1), 19–36.
- Tišliar, P. (2017). The development of informal learning and museum pedagogy in museums. *European Journal of Contemporary Education*, 6(3), 586–592.
- Tišliar, P., Černušák, T., & Loskotová, I. (2019). *Výstava v archivu. Teorie a praxe*. Brno: Masarykova univerzita.
- Tišliar, P., Mažárová, M., & Jagošová, L. (2019). *Baráky u Svatobořic: pohled do dějin 1914–1950: putovní výstava z pohledu teorie a praxe*. Brno: Masarykova univerzita.
- Tran, L. U., & King, H. (2007). The professionalization of museum educators: the case in science museums. *Museum Management and Curatorship*, 2, 131–149.
- Turková, J. (1965). Spolupráce muzeí se školami. In *Materiály z celostátního semináře v Gottwaldově, říjen 1965*. Praha: Národní muzeum.
- Vašutová, J. (2004). *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Brno: Paido.
- Vachková, I. (2019). Třetí konference Aktuální trendy v muzejní prezentaci a edukaci. *Museologica Brunensia*, 8(2), 66–69.
- Wasmer Andrews, L. (2010). Museums as healing places: Musings on the mind-body health benefits of museums. *Psychology Today*. (Online). Dostupné z www.psychologytoday.com
- Williams, P. (1989). Professional standards for museum educators. *Journal of Museum Education*, 14(3), 11–13.
- Woolard, V. (2009). An unsettled profession. In C. Lang, J. Reeve & V. Woolard (Eds.), *The responsive museum: working with audiences in the twenty-first century* (s. 211–222). Farnham: Ashgate.
- Zenetou, A. A. (1996). Museum professional positions: qualifications, duties, and responsibilities. In J. R. Glaser & A. A. Zenetou (Eds.), *Museums: a place to work: planning museum careers*. London: Routledge.
- Zhoř, I. (1984). *Výstavy, galerie a škola: k metodice exkurzí do galerií a výstav výtvarného umění*. Krajský pedagogický ústav v Brně.

Mgr. Lucie Jagošová, DiS.

Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav archeologie a muzeologie; Univerzita Komenského v Bratislavě, Filozofická fakulta, Katedra etnologie a muzeologie;
e-mail: jagosova@phil.muni.cz

JAGOŠOVÁ, L. At the Boundary between Formal and Non-Formal Education. The Potential of Museum Education for School Groups and the Collaboration of Museum Pedagogues with Teachers

Museums conduct scientific research, documentation, and presentation of the historical and present development of nature, mankind, and human society and with their orientation towards the natural sciences, technology, or the humanities they encompass all disciplines and fields of human activities. They provide their visitors with an insight into individual disciplines and topics, using attractive collection items or substitutes for these, with the aim being to strengthen the relationship of visitors to one region or another and to its cultural, technological, and natural heritage. With their educational activities museums create an optimal and stimulating platform for non-formal education, which works with concepts such as the activation of visitors, the principle of visual presentation, a hands-on approach, learning from exhibits, authenticity, experience, and elements of edutainment. They offer various formats of educational programmes and didactic tools for different target groups – children, adults, seniors, families, and visitors with special needs, but also schools and other organizations working with children and young people. Through an insight into education in varied milieus we can find certain parallels or, on the contrary, specific differences in the professional competences of museum pedagogues and teachers, whose collaboration can bring new knowledge and the enhancement of their work.

Keywords: *non-formal education, museum learning, museum pedagogy, museum pedagogue*